

УДК 821.161.2-1.09(477.44)

ІМПЕРАТИВИ РОДОВОГО БУТТЯ В ЛІРИЦІ ПЕТРА ПЕРЕБИЙНОСА

Крупка В.П.

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

У статті аналізуються художні особливості рустикальної лірики Петра Перебийноса – представника літературного покоління 70-х років ХХ століття. Окреслюється духовний зв'язок між поколіннями, спадкоємність як провідні риси родового буття його поетичної творчості. Утверджуються імперативи роду, які засвідчують ключові принципи національної ідентичності.

Ключові слова: рустикальна лірика, ліричний герой, архетип, імператив, родове буття, пам'ять роду.

Постановка проблеми. Рустикальну лірику другої половини ХХ століття годилося б назвати радше народницькою чи неонародницькою. Однак, на думку В. Моренця, саме цей термін дає можливість позбутися численних негативних конотацій, зумовлених довільністю використання поняття «народництво», яке є категорією передусім соціологічною, етнопсихологічною, а не естетичною [5]. Соцреалістичний дискурс активно використовував її здобутки в спорадично освоєних ідейно-проблемних аспектах поетики, проте тільки літературне шістдесятництво призвело до її естетичного ренесансу, збурило письменництво до пошуку нових прийомів і засобів художнього світовираження, обумовлених глибинними етноментальними особливостями української літератури.

До чільної когорти цієї стильової течії В. Моренець вписує прізвища П. Воронька, Б. Олійника, В. Коломійця, А. Бортняка, М. Братана, О. Довгого, Д. Луценка, П. Осадчука, М. Шевченка, Д. Іванова, С. Чернілевського, стверджує, що вона є найбільш масовою в ліриці цього періоду, тому перелік можна продовжити ще не одним десятком поетів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До яскраво виражених представників рустикальної стильової течії належить і Петро Перебийніс – митець слова виразно національний, чия творчість органічно вписується в «просторозмовний мовленнєвий ренесанс в українській поезії (і прозі!) 60-80-х років» [5, с. 29]. Таку домінанту його лірики М. Слабошпицький наповнює поняттям

«універсальний зміст» [15], у підбудові якого, на переконання Т. Салиги, лежить, «код його душі, спадок роду, еволюція генетичної свідомості» [14, с. 110].

Сам поет з цього приводу відзначає: «Моя поезія – це моє життя. Це моя чорнява подільська земля, без якої неможливо уявити планету. Це мій древній хліборобський рід, без якого неможливо уявити людство... мало сказати я люблю свою землю. Я приріс до неї думками і серцем» [8, с. 5]. Дослідженням художньої домінанти *роду/народу* в його творчості займалися Д. Павличко, М. Слабошпицький, Т. Салига, І. Прокоф'єв, Л. Пастушенко, О. Логвиненко, розглядаючи її здебільшого у світоглядно-естетичному аспекті і лише принагідно крізь призму текстуального аналізу.

Мета нашого дослідження – простежити художні особливості родового буття, в основі якого лежить етична домінанта імперативу пам'яті як зв'язку між поколіннями роду в поезії Петра Перебийноса.

Виклад основного матеріалу дослідження. В. Моренець стверджує, що «ідеологічним засновком рустикальної лірики є утвердження істинності й незнищенності родового буття <...>. Оскільки ж національне буття України і в Україні подосі переважно ототожнюється з сільським, нерозривно пов'язаним із землею-годувальницею і трударем, причетним до дива її плодоносіння, то саме цей останній трудар (або ж «ця остання» – трудівниця, щоб не викликати фемі-

ністичного обурення) і виступає носієм істини, успадкованої від батьків і заповіданої дітям» [5, с. 25]. Родове буття в поезії П. Перебийноса висвітлено у трьох вимірах: минулому (світ пращурів), теперішньому (світ ліричного героя – носія істини роду), майбутньому (світ нащадків):

І от стою.

Стою серед усіх

Єдинокровних родичів моїх.

Над ними зараз маю перевагу:

Одних – уже немає,

Інших – ще немає,

А я – живу.

Я тягну ниточку живу

З минулого

В сучасне

І майбутнє («Центр родоводу», [10, с. 17]).

Ліричний герой, осягаючи відповідальність перед пращурами і нащадками, на генетичному рівні, завдяки структурам колективного позасвідомого, спочатку відчуває, а потім і усвідомлює необхідність імперативу пам'яті. Адже за стародавнім українським звичаєм кожен член роду (родини) до набуття зрілості зобов'язаний був знати свій родовід до сьомого коліна, про що проголошує П. Перебийніс у вірші «Голос крові»:

Стою, дивлюсь на рідний край

І чую клич нетлінний:

Далеких предків пам'ятай

До сьомого коліна! [9, с. 16].

Тяглість, неперервність роду забезпечується не тільки його фізичним продовженням, а в й зв'язком поколінь, «пам'яттю роду», де пам'ять як «символічна присутність відсутнього» [16, с. 45] заступає забуття, набуває рис ритуально осучасненого характеру, певної усталеності, займає належну роль в ієрархії цінностей родової свідомості, що свідчить про духовну спадкоємність.

Важливим аспектом поетичного дискурсу П. Перебийноса у вимірах свого роду є самоідентифікація ліричного героя, який називає себе подоляком з діда-прадіда: «З прадідів-дідів я подоляк, / З міцного, роботячого я роду. / Мій предок не шукає мілького броду, / Не падав серед бою в переляк» («Моя основа», [9, с. 6]). Тому цілком логічною з цього приводу є історична ретроспекція, яка вимальовує когорту пращурів, їхній рід занять, героїчні та побутові колізії життя, моральні імперативи тощо. Поетично осмислюючи своє прізвище *Перебийніс*, автор вводить його в контекст відомого козацького наймення *Кривоніс*, стверджуючи, що він походить із цього славного роду. На думку І. Прокоф'єва, «поетичних натяжок тут немає» [13, с. 178]. Адже, як стверджує ліричний герой, «у прізвищі моему козацька кров кипить», і тому прагне наснажити душі сучасників величчю предків:

Перебийніс. Кривоніс.

Імена. Козацькі лиця.

Бусурманам кару ніс

Помах криці-блискавиці.

Гей, нащадку! Поклонись

Тіні прадіда Максима.

Розтинає небовись

Блискавиця негасима («Перебийніс. Кривоніс», [12]).

Осмислення й усвідомлення спадкоємності поколінь відбувається завдяки прийому своєрід-

ного діалогу ліричного героя зі своїми пращурами крізь виміри історичного часу. Цим автор намагається відродити пам'ять про минуле роду, вимальовати його легендарні постаті на родовідному дереві персонажа: «Відлунне в камені пам'ять жива / мого народу і роду. / Що сниться вам предки? / Мовчать імена, віками нещадно затерті» («Козацькі могили», [12]); «Гей, та покличмо з пісні живої, / з полум'я, з попелу з диму / всіх неоспіваних предків-героїв – / аж до прабатька Максима» («Пісня нащадка», [12]).

Художньо осмислюють історію свого роду й інші представники рустикальної лірики, зокрема В. Забаштанський і Д. Іванов. Так, у В. Забаштанського – «То прадіди мої за баштанами. / Під пралісом на белебні жили. / Багаті полотняними штанами / І виводком забаштанят були»; «Діди з Богданом кидались на шляхту / Та виринали аж в Кармалюка» («Древо роду», [2, с. 98]); у Д. Іванова – «Я, від роду Гендега, тепер Іванов, / На папері сім слово складаю / Заповітне. Нащадкам моїм хай воно / Й через тисячу літ нагадає» («Заповіт мого роду», [3, с. 61]). Рецепт родового коріння в героїчній ретроспекції є художньою спробою обсервувати свої генетичні первні, вписати себе в колективне буття і в контексті екзистенції роду/народу визначити свій національно-етичний чин: «Із древнього я роду, / що знав косу і кріс. / До рідного народу / я коренем проріс» ([10, с. 19]).

Тому для ліричного героя поезії П. Перебийноса вкрай важливою є актуалізація цих етичних постулатів, оскільки знищувальна дія часу неблаганно призводить спочатку до розмитих контурів на дереві роду, а згодом і до їхнього забуття:

Стою я, сутній на вітрах життя.

– Хто ви, мої прадіди? – питаю.

Перекликом століття гримотять,

Незримо рветься ниточка

І тане... («Центр родоводу», [10, с. 17-18]).

Пам'ять роду художньо інтерпретована архетипно-символічним рядом «сік землі», «пам'ять землі», «вузлик землі», «голос крові», «моя основа», де етноментальним осердям, кодом родового буття є архетип Земля. В «Українській міфології» В. Войтовича цей образ окреслюється, як «символ жіночого начала, материнства; осмислюється як прародителька і мати-годувальниця всього живого. Земля – велика берегиня вічнозеленого Дерева життя» [1, с. 188]. У поезії П. Перебийноса – це та сакральна опора, яка утверджує рід, надає йому міцності і сили, почасти ототожнюється з пращурами ліричного героя. О. Таланчук, досліджуючи цей архетип в українському фольклорі, стверджує: «Язичницький культ Матері-Землі тісно переплітається з культом померлих, пізнішою трансформацією якого постало пошанування своїх предків і своїх батьків» [17, с. 153]. У лоні Землі вони виробили свої національні стереотипи: обожнювали її, шанобливо ставилися до неї, здійснювали багатівкову практику мудрого побутування.

Відгомін культу Землі як художньої домінанти визначальний у фольклорі, літературі XIX століття, зокрема у творчості Т. Шевченка, І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, М. Коцюбинського, Ольги Кобилянської, В. Стефаника та ін. А як літературна традиція, став пріоритет-

ним в заповідально-селянському дискурсі другої половини ХХ століття – початку ХХІ століття.

Тому поет неодноразово апелює до архетипу Землі, який набуває сакрального звучання в родовому бутті його лірики. Наприклад: «Мій рід навіки тут приріс / До ниви щедрої і доброї» («Подільський шлях», [11, с. 29]); «Моя основа – тут, у цьому ґрунті. / З горбів оцих у всесвіт я лечу» («Моя основа», [9, с. 6]); «І я розвіюсь над широким світом / живущими пилинками землиці – / тієї, у якій коріння хліба, / тієї, у якій моє коріння» («Вузлик землі», [12]); «Скажу по правді: / страх бере, що вмить / зі мною згасне, / як живий вогонь, / чуття землі – / наука всіх наук...» («Рости, мій сину», [12]).

У поезії «Сік землі» цей архетип втілений в образі жнивного поля, що є свідченням правічного духу, великого працелюбства, досвіду, мудрості – тих духовних цінностей пращурів, які, незважаючи на часоплин родового буття, залишаються сталими, викристалізованими етичними імперативами, що визначають майбуття, долю кожного наступного покоління: «Смаглочоллий хлопчик-серпеня / нагинає пружний колос дня... / Пий, козаче, сік землі поволі / На колінах перед полем долі» [11, с. 28]. Імператив пам'яті підсилюється художньою деталлю *стерня* («гостра, насторожена стерня»; «хай стерня мене в землі не коле»), яка є пересторогою забуттю. У популярній українській пісні «Сік землі», слова до якої написав поет Володимир Вихрущ, а музику – Владислав Толмачов, концептуальним осердям, як і в ліриці П. Перебийноса, є зв'язок між поколіннями, який у вимірах родового буття проголошується найвищою цінністю: «З роду в рід кладе життя мости, / Без коріння саду не цвісти, / Без стремління човен не пливе, / Без коріння сохне все живе».

Реалізація цього зв'язку відбувається ще й завдяки архетипу *Води*. Відомою є істина про те, що вода здатна вбирати в себе і зберігати світло, думку, музику, молитву тощо. Тому для ліричного персонажа роль «мудрої кринички польової» як оберегу пам'яті неocenенна, оскільки це місток із давнини у сьогодення і майбутнє, це можливість зцілитися святістю свого роду: «Ти ковтнув цілющої води, / Що з глибин пробилася сюди, / Що навек освячена землею / Правитчизни щедрої твоєї. / Смаглочоллий хлопчик-серпеня / Над тобою ніжив колос дня... / Пий, козаче, сік землі поволі / На колінах перед полем долі!» [11, с. 28].

Художньо вимальовуючи своє родове буття у тривимірності його часопростору, ліричний

герой звертається до різних його представників, зокрема до своїх прапрадідів і прадідів («Хто ви, мої прапрадіди?», «Прапрадіди, в тім і моя вина...», «Що сниться вам, предки?»), діда і баби («Добрідень вам, дідусю і бабусю»), свого сина («Пам'ятай, мій сину, жнивне поле...», «Пий, козаче, сік землі поволі...», «Мій сину, / знай / – науку цю колись / я перейняв од батька...»). Використовує автор і риторичні звертання від пращурів до ліричного героя як носія родових цінностей: «Вийшли ми, хлопче, з кріпкого роду», «Гей, нащадку! Поклонись / Тіні прадіда Максима». Для нього особливо важливим є не тільки отримати духовний спадок, а й передати його своїм дітям.

Іван Огієнко з приводу родинного виховання відзначає: «Чого батько і мати навчать у родині, з тим і в світ піде дитина» [6, с. 32]. Ці одвічні істини поціновує і ліричний персонаж П. Перебийноса, він заповідає своєму синові духовні реліквії пращурів, вписуючи його в родовідне дерево. Такий прийом є свідченням своєрідного перегуку між різними поколіннями роду, де ліричний герой питає у своїх прадідів поради-настанов, і, таким чином, оживляє, передає своїм нащадкам пам'ять, визнаючи її доміантним імперативом.

Ліричний персонаж, вдивляючись у себе з вершин родового позачасся, виголошує:

Стою я,
Поки світ в очах не згас, –
Праправнук

І прапрадід водночас («Центр родоводу», [10, с. 18]).

О. Логвиненко з цього приводу відзначає, що «...герой гіперболізується в Атланта, котрий підпирає руками могутню родову крону, закорінену в землю, яка міцно скріплює духовний зв'язок часів» [4, с. 6]. Він засвідчує родову згуртованість, яка переростає в національно-екзистенційну («відлунює в камені пам'ять жива / могого народу і роду»), створює перспективи для втілення державотворчої ідеї.

Висновки. Отже, Петро Перебийніс своєю націоутверджувальною творчістю декларує імперативи родового буття, закорінені в етноментальну етику, значною мірою позначену й глибинною релігійністю народу. А духовний зв'язок між поколіннями, де до пантеону пращурів належать люди героїчної долі, призводить до відновлення «колективної гідності» (Е. Сміт), яка в екзистенції роду/народу засвідчує ключові принципи національної ідентичності.

Список літератури:

1. Войтович В. Українська міфологія / Валерій Войтович. – К.: Либідь, 2005. – 664 с.
2. Забаштанський В. Свічкою слова: вірші та балади / В. Забаштанський. – Жмеринка, 2000. – 448 с.
3. Іванов Д. Заповіти мого роду: поезії / вступ. слово Б. Олійника / Д. Іванов. – К.: Рад. письменник, 1983. – 126 с.
4. Логвиненко О. «Праправнук і прапрадід водночас»: [про поет. зб. «Княжа Лука»] / О. Логвиненко // Літературна Україна. – 2000. – 2 березня. – С. 6.
5. Моренець В. Рустикальна лірика (уризок зі студії «Стильові течії української поезії др. пол. ХХ століття») / Володимир Моренець // Мандрівець. – 2003. – № 1. – С.25-32.
6. Огієнко І. (Ларіон; митр.). Навчаймо дітей своїх української мови: проповіді / І. Огієнко. – Вінніпег: б. в., 1961. – 63 с. – (Християнська бібліотека; ч. 2. «Віра й Культура»)
7. Павличко Д. Світ поезії Петра Перебийноса / Д. Павличко // Голос України. – 2006. – 15 лютого. – С. 9.
8. Перебийніс П. До читача / П. Перебийніс // Дар Вітчизни: Вибрані поезії. – К.: Молодь, 1987. – С.5.
9. Перебийніс П. Присягаю Дніпром!: Поезії / П. Перебийніс. – К.: Молодь, 1985. – 96 с.

10. Перебийніс П. Світловий рік: Поезії / П. Перебийніс. – К.: Молодь, 1982. – 136 с.
11. Перебийніс П. Третя спроба: Поезії / П. Перебийніс. – К.: Рад. письменник, 1983. – 143 с.
12. Поет Петро Перебийніс // http://perebyinis.blogspot.com/p/blog-page_8346.html
13. Прокоф'єв І. «Гарячі вітри історії» Петра Перебийноса / І. Прокоф'єв // Київ. – 2011. – № 6. – С. 177-179.
14. Салига Т. Гіркою мовою калини, силвета Петра Перебийноса на тлі літпроцесу / Т. Салига // Дзвін. – 2006. – № 11-12. – С. 109-114.
15. Слабошпицький М. Де шукати універсальний зміст: кілька уваг про поезію Петра Перебийноса / М. Слабошпицький // Київ. – 2004. – № 6. – С. 122-124.
16. Стародубцева Л. Мнемозина и Лета. Память и забвение в истории культуры: Монография / Л. Стародубцева. – Х.: ХГАК, 2003. – 696 с.
17. Таланчук О. Священний шлюб. Архетип Матері-Землі у фольклорі / Олена Таланчук // Українознавство. – № 1. – 2001. – С. 152-154.

Крупка В.П.

Винницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

ИМПЕРАТИВЫ РОДОВОГО БЫТИЯ В ЛИРИКЕ ПЕТРА ПЕРЕБИЙНОСА

Аннотация

В статье анализируются художественные особенности рустикальной лирики Петра Перебийноса – представителя литературного поколения 70-х годов XX столетия. Определяется духовная связь между поколениями, наследие как ведущие черты родового бытия его поэтического творчества. Утверждаются императивы рода, которые свидетельствуют о ключевых принципах национальной идентичности.
Ключевые слова: рустикальная лирика, лирический герой, архетип, императив, родовое бытие, память рода.

Krupka V.P.

Mykhailo Kotsiubynskyyi State Pedagogical University of Vinnytsia

IMPERATIVES OF EXISTENCE IN THE LYRICS OF PETRO PEREBYINIS

Summary

The article touches upon the artistic peculiarities of Petro Perebyinis's rustic lyrics, who is a representative of the literary generation of the 1970's. The spiritual link between generations and heredity as main features of family entity of his poetic works have been defined. The research consolidates the imperatives of the family which are the key principles of the national identity.

Keywords: rustic lyrics, lyrical character, archetype, imperative, family entity, family values.